

„AZ PEDIG AZ ÖRÖK ÉLET...”

Jn 17,3

Dávid Ferenc emlékét nemcsak a történetírás tartja számon, hűen őrzi azt követőinek hálás kegyelete is. Kevés olyan konfirmált unitárius van, aki ne tudná, hol született, tanult, ne hallott volna könyveiről, kivételes szónoki képességéről, a hitvitázó teológus nagy tudással párosuló ritka emberségességéről.

Reformációjának diadala ma is büszkeséggel tölt el, valahányszor minden év novemberében mártírhaláláról megemlékezünk. Azt azonban kevesen tudják, hogy valamennyi bibliai vers közül a beszédem alap gondolatául választott volt Dávid Ferenc számára a legkedvesebb. Csak munkásságának avatott ismerői tartják számon, hogy a nagy reformátor ezt a jézusi tanítást idézte a legtöbbször írásaiban, s megkülönböztetett figyelemben részesítette. Ennek ismeretében — úgy gondolom —, a belemagyarázás különösebb veszélye nélkül tekinthetjük e jánosí verset Dávid Ferenc teológiai és reformátori hitvallásának. Ha ő vissza is utasítaná ezt az önkényeskedést, e bibliai vers mindenképpen közelebb vihet bennünket első püspökünk lelkiségének megismeréséhez, reformációjának a külső eseményeken túlmutató megértéséhez.

Dávid Ferenc legkedvesebb bibliai verse önmagában is teológiai telitalálat. Két olyan lényeges teológiai alapfogalmat kapcsol össze, mint az istenismeret és az örökélet. Tömör, merész kijelentést hordoz, rendkívüli határozottsággal egyenlőségi jelet tesz e két fogalom közé: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent...” Mielőtt megpróbálnánk „megfejtetni”, miért szerethette annyira Dávid Ferenc e verset, gondolom, nem ártana e két lényeges fogalmat külön-külön közelebbről is megvizsgálni.

Az istenismeret a mindenkori vallás alapja. Istent kijelentése nyomán ismerjük meg és a róla alkotott bármilyen kezdetleges vagy akár téves fogalom nélkül nem beszélhetünk vallásról. Isten megismerése a vallásos élet kiindulópontja, alapja és a vallás fejlődésének állandó és legfontosabb mozgatórugója. Isten ismerete mindig túlmutat önmagán: minden további tudásunk forrása és összegező kerete. Az a kép, melyet az ember önmagának Istentől alkot, magába foglalja a világról, az életéről, önmagáról kialakult hitét is, s mint ilyen a világhoz való viszonyulásának, rendeltetésének és hivatásának, erkölcsének is a meghatározója.

Az örökélet a vallás végső célja. Az üdvösség, Isten „színről-színre” való megtapasztalása, az emberi élet célhoz érése, beteljesedésének öröme és boldogsága kapcsolódik e számunkra még mindig nem eléggé tisztázott fogalomhoz. Az örökélet különböző néven és formában minden vallásban az a legfőbb jó, amelyet az ember elérhet és birtokolhat.

Az alap, Isten megismerése és a cél, az örökélet között bontakozik ki és helyezkedik el a tulajdonképpeni vallás: Isten imádása szóban és cselekedetben, az imádság és az erkölcs világa. A vallás nem más, mint az Isten megismerésétől a vele való teljes közösség vezető út bejárása.

Az istenismeret és örökélet fogalmainak e fontossága nyilvánvalóvá teszi, hogy a vallás nagy személyiségei, előbbvivői azok voltak, akik új, magasabb rendű Isten-ismerettel ajándékozták meg az emberiséget. E próféták, Isten küldöttei azért gyakorolhattak mindenki másnál nagyobb hatást az emberiség életére és fejlődésére, mert az új Isten-ismerettel együtt újrafogalmazták az erkölcsi lét alapszabályait is, az emberi rendeltetést és hivatást s ezzel évszázadokra vagy

akár évezredekre alapvetően meghatározták az egyéni és közösségi élet minden vonatkozását. Az élet és vallásosság mindig az istenismeret fejlettségi szintjének függvényében fejlődött. Erre a fejlődésre a legnagyobb hatást az örökélet gyakorolta, amit a nagy vallásalapítók célként, jutalomként híveik elé tűztek, követőiknek ígértek.

Jézus, a keresztény vallás megalapítója új, máig sem túlhaladott Isten-ismertetet adott az emberiségnek. Tanításában Isten szellemi és erkölcsi lény, a vallás pedig, amely örökéletre vezethet, az Atya lélekben és igazságban, imádságban és erkölcsi cselekedetben való imádása. Istenről szóló tanítása gyökeresen átértelmezte, átértékelte az örökélet kérdését is. Sajnos, törvényszerű volt, hogy a IV. század elejére világvallássá váló és intézményesülő kereszténységben a jézusi istenfogalommal együtt az örökélet evangéliumi értelmezése is elhomályosuljon, háttérbe szoruljon.

Az apostoli korban az örökélet elnyerésének feltétele és útja már nem Isten lélekben és igazságban való imádása, az Isten- és emberszeretet, hanem a hit, hogy aztán az egyház erősödése és tekintélyének növekedése a felsőbb egyházi hatalomnak való lelki engedelmisséget állítsa a vallás és az üdvözülés központjába. Tertullianus felfogása, az „extra ecclesiam non est salus” — elve, mely szerint csak az egyház segítheti üdvösségre a hívő embert, a maga korában és egyházpolitikai megfontolásból haladó lehetett, de hamarosan súlyos teherként nehezedett rá az igazi hívők és főleg a merészebb gondolkodók lelki életére. A 16. század hajnalára már nyilvánvaló, hogy az egyház tekintélyének túlhangsúlyozása, a vallásos élet központjába állítása az egyéni vallásosság visszaszorítása, tarthatatlan helyzetet eredményezett. Az önmaga erejére és értékére eszmélő ember ráébred, hogy szabadsága, méltósága, a fejlődés megkívánja, hogy Isten és ajándéka, a hit, ne rendeltessék alá semmiféle földi hatalomnak és tekintélynek.

A változás a küszöbön állott: a léleknek ki kellett törnie a vak engedelmisség, a félelem és az elszemélytelenedés börtönéből. Törvényszerű volt, hogy az új kor embere vallásosságában és egyházi életében is megújuljon, az élettelen hittételeket és az egyházi élet elavult formáit ébredező méltóságérzetéhez és szabadságigényéhez igazítsa. Az is törvényszerű, hogy ez a megújulási törekvés a vallás és az élet legfontosabb kérdése, az örökélet, az üdvözülés körül kristályosodjon ki.

A reformációt „kirobbantó” nézetkülönbség jól jelzi, hol sűrűsödtek leginkább a feszültségek. Luther Márton 1517-es színrelépéséhez az utolsó lökést a papai engedéllyel és ösztönzésre közrebocsátott „bűnbocsátó cédulák” árusítása szolgáltatta. A pénzen megvásárolható üdvösség Luther személyes hitében, meggyőződésében úgy tűnik fel, mint Istent ért „sérelem”; ezért nem tétovázik, hogy a szélesebb egyházi közvélemény ítélőszéke elé bocsássa 95 tételét. Elévülhetetlen érdeme abban áll, hogy kortársai közül kiemelkedve, bátor kiállással vállalta és képviselte meggyőződését, és végső elszántsággal, fáradtságot nem ismerő munkával el is tudta ismertetni azt. Személyében az élő hit valósággal elsöpörte a középkori egyház mesterien kidolgozott, de lényegében már halott, a kor emberének semmit sem nyújtó dogma- és tekintélyrendszerét. Luther szerint az ember, aki egyszerre, egyidőben igaz és bűnös lény, megigazulást, irgalmat, üdvösséget és örökéletet nem az egyház, hanem egyedül Isten igazságossága és kegyelme által nyerhet. Ennek előfeltétele az ember részéről a hit, Isten előtt csak ez bír igazi értékkel. E hit Isten ajándéka, megítélése, az üdvösség „osztogatása” nem az egyház dolga, szabadsága nem tűr maga fölött semmiféle emberi, intézményes tekintélyt.

Luther, Zwingli, Kálvin és a többi reformátorok munkássága nagyszerű eredményeket hozott. Követőikkel együtt a hívek nagy tömegének kezébe adták az anyanyelvű Bibliát, bibliamagyarázatuk elősegítette, az egyetemes papság elve

pedig biztosította az egyéni vallásosság szabadságát. Munkásságuk gyökeres szakítást váltott ki az egyház életében. Vitathatatlan érdemeik azonban még a 16. századi ember előtt sem palástolhatták reformációjuk fogyatékoságát. Sokan látták, hogy nem mertek vagy nem tudtak következetesen végighaladni azon az úton, amelyen elindultak: az ok megkeresése helyett megelégedtek az okozat „megreformálásával”. Az örökélet kérdése mellett nem tűzték napirendre a középkori egyház istenismerete helyességének megvitatását is, ezért nem is juthattak el a gyökeres megújuláshoz.

Amire a reformáció nagy személyiségei közül senki sem vállalkozott, vagy amire a merészebb gondolkodók sorra hiába tették fel életüket, az a 16. században legteljesebben Dávid Ferencnek sikerült. Egyházalapítónk a középkori vallásosság és egyháziasság felülvizsgálatát úgy végezte el, hogy érinteni merete a keresztény istenfogalom kérdését is. Ennek evangéliumi felülvizsgálatával, a józan ész tekintélyét hiva segítségül, Dávid Ferenc túljutott a bírálaton: a jézusi istentant jogaiba visszahelyezve, gondolkodása olyan termékeny talajra és alapra lelt, olyan távlatokat villantott fel, amelyek feljogosítanak arra, hogy az érték-kereszténység 16. századi megalapítóját tiszteljük személyében.

Reformációja szellemtörténeti szempontból nem egyszerű folytatása elődei munkásságának: jelentőségében messze túlmutat korán. A vallás alapjának, az istenismeretnek kérdését helyezte reformációja központjába, s ha nem is tudta aprólékosan kibontani az ebből az alapból kinövő, szerteágazó összes kérdéseket, ezek csirájukban ott vannak életművében vagy legalább is távlatot nyitott felülvizsgálatukra.

Abban, hogy reformációjában a Bibliára támaszkodott, Dávid Ferenc jellegzetesen korának gyermeke, 16. századi vallásújító. De a józan értelemnek tulajdonított fontos szerepe azt jelzi, meg volt benne a készség annak elismerésére, hogy a vallásban a legtöbb tekintély nem más, mint a személyes hitben visszatükröződő isteni kijelentés igazságtartalma. A keresztény hit és vallás világos, érthető kifejtéséhez Dávid Ferenc mindent megtalált a Bibliában, amire szükség volt. Ezért írja: „Disputáljanak az emberek valamig akarják, hányják-vevessék a személyeknek sokaságát, de ez az örök élet, hogy csak tégedet egyedül való Istent ismerjenek, és akit elküldtél a Jézus Krisztust”. A Biblia egyaránt védelmezte őt és korának emberét: számára lehetőséget nyújtott, hogy személyes hitének, „Isten ajándékának” szubjektivitását a kijelentés tekintélyének objektivitásán mérhesse le és szükség esetén azzal védelmezhesse, korának emberét pedig megóvja mindennemű vallási és lelki kiszolgáltatottságtól: „Nem akarunk immár hinni az állatban, személyben, természetben, megtestesülésben és egyéb féle szemfényvesztésekben, communicatio idiomatumban, relatiokban, notivalitásban [...], ha ezek szükségesek az üdvösségre, bezzeg soha egy szegény paraszt keresztény nem üdvözl, mert ő soha ezeket meg nem tanulhatja életében”.

Dávid Ferenc tisztelte és szerette a Bibliát. Nem is képzelhető el ez másként: benne találta meg Isten egységének és Jézus ember voltának eszméjét és annak igazolását. A Biblia volt hitének támasza, békés fegyvere, humanizmusának és demokratizmusának forrása, ihletője. A Biblia által, segítségével tudott kora emberének visszaadni egy régi, elfelejtett értéket, a jézusi evangéliumot s nyitott új, ma is izgató, szellemi távlatokat a vallás világában.

Dávid Ferenc eszmeiségének fontosságát, értékét, forradalmiságát mi sem bizonyítja jobban, mint kortársainak hozzá való viszonyulása. Forradalmiságát veszélységén mérték le: ellenségei, felismerve benne az úttörő, új korszakot nyitó gondolkodót, addigi hitbeli különbségeiket gyorsan elfeledve siettek őt elnémitani. Dávid Ferenc kivételes érdeme, hogy a rendelkezésére álló kedvező körül-

ményeket és rövid időt úgy tudta felhasználni, hogy az unitárius gondolat fennmaradása lehetővé válhatott.

Pedig Dávid Ferenc nehéz feladat elé állította azokat, akik magukat a ná-záreti Jézus tanítványainak akarják nevezni. Jelmondata, kedves bibliai verse minden kényelmességet kizár a vallás világából. Anélkül, hogy csorbítaná Isten szeretetének, jóságának, irgalmának a hívő ember számára oly értékes hitét, mely életben és halálban elszakíthatatlanul az Atyához köt, vele egyenrangúnak nyilvánítja az értelmet is: csak a hívő értelem az, amely Isten és igazságai megismerésére és ezáltal örökéletre vezethet. Az örökélet, az üdvösség nem a hittel együtt elnyert isteni ajándék, hanem valóra váltandó életlehetőség, az ember közreműködését, munkáját egész lényének erőfeszítését igénylő életcél, élethivatás. Isten és a vallás úgy segíti üdvössége elérésére az embert, hogy a legnehezebb feladatra, önmaga túlhaladására kötelezi: a megismerésben és tökéletesedés folyamán valósággal új lényvé kell válnunk.

Ha időt és lehetőséget nyer, hogy reformációjában előbbre lépjen, s nem forgasztotta volna el erejének egy részét az őt ért támadások visszaverésére, talán akkor mutatkozhatott volna meg a maga teljességében Dávid Ferenc lángelméje Isten egységének és Jézus embervoltának felismerése és elismertetése után bizonyára eljutott volna az emberről szóló jézusi tanítás újrafelfedeztetéséhez is. E téren adhatta volna a legtöbbet kora emberének: Jézus ember- és erkölcstana és a humanista embereszmény olyan egyedülálló szintézisét teremthette volna meg, amely századokkal mozdította volna elő a vallásos és általában az európai gondolkodást. Kétségtelen jeleit találjuk felfogásában annak, hogy mélyen meg volt győződve az ember értékéről, s bár tudatában volt annak, hogy megismerő útjának még nagyon a kezdetén áll, s csak kis adagokban és megfelelő formában képes megérteni és befogadni az isteni igazságokat, a fejlődés és a tökéletesedés gondolata elválaszthatatlan Dávid Ferenc reformációjától. Magán tapasztalhatta: a kööttségektől mentes, önmaga erejére és értékére ébredő szabad gondolkodás szárnyakat ad a léleknek. Az ennek kedvező türelmesség és szabadság egy kis szellemi szigetét is sikerült létrehoznia a forrongó Európában, de a korszellem erősebb, mint ő: elnémítják, reformációja nem teljesebben ki.

Háromszáz évnek kell elteltie, hogy a felvilágosodás a hazai unitarizmusban is elhozza a dávidferenci szellemiség győzelmét, s végre létrejőjön az egyházalapító és követői között a minden külső és belső kényszertől mentes szellemi találkozás. Ezen a háromszáz éven is lemérhető, hogy ki volt Dávid Ferenc.

Dávid Ferenc reformációja mégsem ért véget. A megújításnak, megújulásnak, előbbrelépésnek az a „modellje“, amely az üdvösségre vezető úton az igazság minél teljesebb megismerésében, kutatásában látja és határozza meg a fejlődés alapját, mozgatórugóját, ma is működőképes. Végző soron kimeríthetetlen, mint Isten, és a világ, amelyhez közelebb visz. És izgatón modern. Századunk ismerte fel, hogy az élet minden formájában nemcsak az anyag és az energia áramlás van jelen, hanem ezekkel egyenrangú, egyenértékű az ismeret, az információ is. Sem biológiai, sem lelki, sem szellemi téren nem beszélhetünk életről ismeret nélkül: sejtjeinkben hordozzuk, tudatosan vagy tudatalattinkban hozzáigazodunk, ha az ismeretlenből sugárként felragyog, csillagként vonz magához. A megismerés életünk céljának is nevezhető, tartalma, próbaköve. Az ember pillanatnyi tudásunk szerint „véges“ lény: úgy lelki mint testi téren csak önmaga lehetőségeivel mérheti magát. A megismerés, az ismeret azonban a szellem végtelensége felé nyit kaput számunkra, s minden újabb igazság, amelyet felismerünk, amellyel gazdagodunk, úgy visz közelebb Istenhez, hogy lényünk is válik. Hogy a megismerés, a felismert igazság belénképülése hol és hogyan lép át a létbe, válik életté, akárcsak ennek a teremtésben végbemenő fordított folya-

mata, örök isteni titok. A hit számára azonban alapvető és megdönthetetlen igazság, hogy a mindenkori emberi vágy, Isten megtapasztalása, „szinről-szinre“ való látása, az örökélet, az üdvözülés a lélek és igazság jézusi vallásában nem elérhetetlen. Csupán túl kell lépnünk önmagunkon, fel kell nőnünk a jézusi evangéliumhoz, keresni és kutatni kell az igazságot.

Úgy érzem, sokszor, nagyon sokszor fogunk még találkozni ezen az úton Dávid Ferencsel, s lehetetlen elfelejteni az ő legkedvesebb bibliai versét: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent...“ Ámen.

VÁRAKOZÁS

Róm 8,19

Amikor Pál apostol „sóvárgó várakozásról“ szól, azonnal felfigyelünk. Az állandó készenlétben álló ember jellegzetes viszonyulása ez, mely villámgyorsan mér le minden szót, jelenséget, dolgot, amelynek valamilyen kapcsolata lehet a maga életével.

Várakozó emberek vagyunk mindannyian. Már életünk indulása is a várakozás jegyét viseli magán: több-kevesebb szeretettel, de mindenképpen számolunk azzal, hogy rövid időn belül megérkezünk, s ezzel örököljük is környezetünkötől a várakozó tisztét. Elégé furcsa, hogy az ember úgy próbálja igazgatni életét, mint kormányos a hajót, mindig a nyilegyenes, a célhoz vezető legrövidebb út bűvöletében, nem számolva azzal: a kikötés nemcsak a megérkezést, a beteljesülést jelenti, hanem a megismételhetetlen utazás, a földi élet végét is egyben. Hiába ötlük fel néha bennünk az a természetellenes sietés, a sóvárgó várakozás mégse lanyhul, annyi beteljesüléssel kecsget a jövő, olyan csábító színekben tüneti fel vágyunk a távoli állomásokat és célokat. Megszégyenítő lenne talán ez a kicsinyes, gyermeki türelmetlenség, ha nem abból a belső indítékből fakadna, mely mindig a jövő felé fordítja az ember tekintetét. Ilyennek teremtett minket a jó Isten. A várakozó mivolt, a sóvárgó vágyakozás mindig az adottság és lehetőség feszültségében születik meg bennünk, többrevaló hivatottságunk tudatából táplálkozva gyűjti azokat az erőket, melyekkel a jelen korlátait elsodorva birtokba veszi a jövő szabad térségeit. Csak mi, emberek, ismerjük ezt a várakozásban rejlő szárnyalást: a növény, az állat teli álmában vagy órákig tartó feszült lesben, csak engedelmes eszköze a benne ösztönösen ható rendeltetésnek; az ember viszont ura és tudatos betöltője.

A legtöbben úgy őrizzük a titkos vágyainkat, mint tűzhely őrzi hamuja alatt a még élő parazsat, s úgy érezzük, a várakozás magában soha nem szégyeníti meg azt, aki valamilyen nemes, felemelő dologra várakozik. Ha várakozásunk tárgya Istenhez vonz, kapcsol, vágyaink és életünk megszentelődnek várakozásunk által. Sajnos, ennek az ellenkezője is igaz. Isten megáldott ugyan a várakozás, s jövőben élés gyönyörű képességével, de hogy mire és hogyan várakozunk, az már teljességgel tőlünk függ és egyike legárulkodóbb jellemzőinknek. „Mondd meg, mire irányul a te várakozásod s megmondom, ki vagy“ —, ha ezt a rög-tönzött szólást önvizsgálatunk mértékéül tesszük, sok nem éppen hízogó jellemvonásunkra döbbenünk rá, úgy egyénileg, mint közösségileg.

Az, hogy az élet legfontosabb eseményeinek mindannyian sóvárgó várakozással tekintünk elébe, még érhető, — de annál kevésbé az, amikor az emberhez méltatlan érzések és célok elérése uralkodik el rajtunk. Részben megmagyarázható is ez a jelenség. Ebben a században annyi csalódás érte az emberiséget, hogy nem csoda, ha a várakozás régi ereje, fénye megfogyott és megkopott ben-